Kis Kata

Central European University, Gender Studies

Szexuális kisebbségek és okatás

E bevallottan feminista és queer elkötelezettségű dolgozat célja áttekintést nyújtani a leszbikus, meleg, biszexuális, transgender és transszszexuális fiatalok helyzetéről az oktatási intézményrendszerben, kiváltképp a közép- és felsőoktatásra vonatkoztatva, és az LMBT-emancipáció – tágabb értelemben véve egy, a heteroszexista patriarchális társadalmi berendezkedéstől és ideológiától távolódó, genderre és szexualitásra vonatkozólag szabadabb, diverzív és támogató iskolai szociokulturális környezet – létrehozására irányuló stratégia felvázolása, további konkrét szakirodalmi és szervezeti források megjelölésével kiegészítve.

A szexuális kisebbségek koncepciójának tisztázása, elméleti és politikai kontextusba helyezése után összefoglalást nyújtok a szexuális kisebbségi státusz mibenlétéről, a domináns társadalom elnyomó hatásmechanizmusairól és egyes, az oktatási intézményben mint munkahelyen előforduló gyakorlati megnyilvánulásairól, a szexuális zaklatás különböző formáiról.

A heteroszexizmus, homofóbia, genderizmus és transzfóbia oktatási intézményekben ható nyílt és rejtett formáinak, romboló következményeinek áttekintése és a hazai helyzet példázása után következik a dolgozat jövőirányultságú része, azaz a cselekvés lehetőségeinek, erővonalainak felvázolása, egy átfogó LMBT-releváns stratégia ajánlása. Bemutatok egy 2000 óta létező magyarországi iskolai LMBT-programot, továbbá közlök egy négykategóriás (szakirodalom; magyar LMBT-szervezetek; magyar jogsegélyszolgálatok; magyar LMBT-weboldalak) listát olyan szakirodalmi és szervezeti forrásokat összegyűjtve, melyek oktatási intézmények számára segítséggel és gyakorlati tanácsokkal szolgálhatnak hosszútávú LMBT-releváns politikájuk, de rövidtávú intervencióik kidolgozásához is, valamint hozzáférhetővé is tehetők az iskolákban mint amelyek hasznosak az információkat, segítséget és/vagy közösséget kereső LMBT-személyek számára.

Szexuális kisebbségek

A szexuális kisebbség mint szociológiai fogalom azon emberek csoportjára vonatkozik, akiket valamely, biológiai vagy társadalmi nemükkel, illetve szexualitásukkal kapcsolatos észlelt jellemzőik révén szociális státuszukban, illetve akár civil jogaikban is relatív megfosztottság, kollektív diszkrimináció és kulturális-ideológiai elnyomás jellemez egy adott társadalomban, illetve kultúrában. A domináns csoportokkal és ideológiával szembeni alárendelt és kiszolgáltatott helyzetben ugyanakkor a kisebbségként való általános elismertség, valamint a kisebbségi csoport önszerveződése az emancipáció felé vezető út első lépései (*Gamson*, 1998; *Haeberle*, 2007).

A nyugati kultúrkörben a szexuális orientációs és gender identitás alapján mindenképpen szexuális kisebbségnek tekinthetők a leszbikusok, a melegek, a biszexuálisok, valamint a transszszexuális és a transzgender személyek, együttesen LMBT-személyek. Szexuális kisebbségnek tekinthetők még az aszexuálisok is; továbbá azok, akik szexuális identitásukat nem a saját és a preferált partner biológiai és/vagy társadalmi neme alapján

határozzák meg, hanem egyéb szempontok szerint, például preferált (sokszor nem-hagyományosnak számító) szexuális szerepük, gyakorlatuk, illetve életmódjuk mentén (a BDSM *(1)* vagy egyes fetisizmusok gyakorlói, swingerek, stb.). Ugyanakkor maga a női nem is értelmezhető szexuális kisebbségként a patriarchális jellegű társadalmi berendezkedések és ideológiák tükrében. A jelen dolgozat azonban az LMBT-személyekre szűkíti fókuszát.

A leszbikus, meleg és biszexuális identitások, illetve fogalmak jelentései maguk is elméleti, valamint sokszor politikai és egészen konkrétan gyakorlati vita tárgyát képezik. A magam részéről röviden így definiálnám jelentésüket *(2)*:

Leszbikus: olyan nőnemű (biológiailag nőnemű és/vagy nőként identifikálódó) személy, aki kizárólag vagy túlnyomórészt nőnemű vagy akként identifikálódó személyek iránt érez vágyat, illetve velük lép szexuális kapcsolatba.

Meleg: olyan hímnemű (biológiailag hímnemű és/vagy férfiként identifikálódó) személy, aki kizárólag vagy túlnyomórészt hímnemű vagy akként identifikálódó személyek iránt érez vágyat, illetve velük lép szexuális kapcsolatba. *(3)*

Biszexuális: Olyan személy, aki mindkét/bármely nem iránt érez vágyat, illetve mindkét/bármely nemmel hajlamos szexuális kapcsolatba lépni; illetve szexuális vonzalmait tekintve irreleváns a másik személy neme.

Ugyanakkor kiemelendő, hogy a szexuális orientáció és meghatározása kapcsán megkülönböztethetjük: (1) a szexuális orientációt mint feltételezett önálló entitást; (2) a szexuális orientációs identitást, azaz a személy szexuális orientációval kapcsolatos énképét, jelentésalkotását; (3) a megfigyelhető, „megnyilvánuló" szexuális orientációt, azaz a szexuális viselkedést (lásd például: *Simon*, 2008). Ezen három tényező személyenként változó mértékben és minőségben korrelálhat egymással (azaz például túlnyomó homoszexuális viselkedés mellett a személy egyértelműen heteroszexuálisként is identifikálhatja magát vagy fordítva; vagy például szexuális együttlétek teljes hiánya mellett is kifejezhet homo-, hetero-, bi- vagy egyéb szexuális orientációs identitást; stb.), valamint időben is változhat ugyanazon személy esetében.

Transzgender/transznemű: (1.) Átfogó megnevezés olyan személyekre vonatkozóan, akik eltérnek a hagyományos, „normálisnak" tekintett nemi identifikációktól (például mert az eltér a nekik születésükkor tulajdonított és abban szocializált nemüktől), nemi önkifejezéstől/prezentációtól, illetve nemi szerepektől, tehát a maszkulinitás-femininitás bináris normáitól. A transzgender személyek tekinthetik magukat nőnek, férfinak, mindkettőnek, egyiknek sem, illetve valamely ezektől különböző gender tagjainak. Szexuális orientációjukat tekintve lehetnek heteroszexuálisak, homoszexuálisak, biszexuálisak vagy aszexuálisak, vagy használhatnak más fogalmakat szexualitásuk jellemzésére. (2.) Szűk értelemben véve transzszexuálist jelent.

Transzszexuális: Olyan (nem interszexuális) személy, aki a nemi szervei alapján azonosítható és a neki születéskor tulajdonított nemmel nem azonosul, ennek kapcsán intenzív diszkomfortot él át, és a másik nem tagjának érzi magát. Ez az identifikáció együtt járhat a testi nem átalakítására irányuló vággyal, illetve annak megvalósításával ('sex re-assignment': hormonális és sebészeti eljárások együttese).

A szexuális orientáció és nemi azonosság kérdéskörében vitatott többek közt azok eredete, meghatározottsága (például esszencialista versus konstruktivista viták), etikai-morális vetülete; de maguknak a kategóriáknak a létezése, „valós" elkülönülése/elkülöníthetősége, valamint stabilitása is. Amellett, hogy az azonos nemű emberek közötti szexuális vágy és viselkedés (akárcsak a különböző neműek közötti) különböző formái univerzálisan, tehát történelmen és kultúrákon átívelően, mindig is léteztek, az ezekhez kapcsolódó értelmezések, a kogníciót strukturáló kategóriarendszerek és normák azonban történelmileg és kulturálisan változóak, ám mindig a társadalmi erőviszonyok és dinamika szerves részei. Tehát az a felfogás például, mely szerint a melegek, leszbiku-

sok (és alkalmasint a biszexuálisok), valamint a heteroszexuálisok a népesség egymástól jól elkülöníthető tagjai, akiknek szexualitása az anyaméhben/születéskor/az élet egy adott szakaszában eldől, illetve rögzül, majd ettől kezdve állandó marad, csak egy a szexuális orientációról alkotott elméleti-ideológiai-politikai konstrukciók közül. Azonban jelenleg ez számít a fősodor szexuális orientációra vonatkozó legelterjedtebb felfogásának, melyre az identitásalapú, kisebbségi meleg-leszbikus politikai stratégiák építenek, és amelynek befogadására és tolerálására a többségi heteroszexista társadalom még leginkább hajlik. Más szavakkal, a „modern meleg identitás", melynek révén a fókusz a szexuális cselekedetről a szexuális szubjektumra helyeződik át, azaz megszületik a homoszexuális személyiség mint speciális embertípus koncepciója, történeti folyamat, a 19. század második felére tehető (*Foucault*, 1996); habár már a korai homofil mozgalmak is diskurzusba foglalták, az 1970-es évek meleg felszabadítási mozgalma – a meleg identitás öntudatos, büszkeséggel („pride") való feldúsítását is beleértve – emelte be a közgondolkodás és aktivizmus főáramába (*Jagose*, 2003). *(4)*

Más szavakkal, a „modern meleg identitás", melynek révén a fókusz a szexuális cselekedetről a szexuális szubjektumra helyeződik át, azaz megszületik a homoszexuális személyiség mint speciális embertípus koncepciója, történeti folyamat, a 19. század második felére tehető; habár már a korai homofil mozgalmak is diskurzusba foglalták, az 1970-es évek meleg felszabadítási mozgalma (a meleg identitás öntudatos, büszkeséggel („pride") való feldúsítását is beleértve) emelte be a közgondolkodás és aktivizmus főáramába.

Ugyanakkor röviden megjegyezném, hogy az 1980-as évek reakciósága, a növekvő melegverések és a Reagan- (majd Bush-) és a Thatcher-érák neokonzervatív homofóbiája, a HIV-AIDS krízis kitörése és az USA, Nyugat-Európa és a nemzetközi szervezetek kezdeti vonakodása a gyors és hatékony beavatkozások biztosításától, valamint a meleg és leszbikus mozgalmak belső, nemhez és rasszhoz kapcsolódó feszültségei és növekvő önkritikája a dominánsan fehér, középosztálybeli, férfi nézőponttal szemben elvezettek egy új, fluid identitásra avagy identitásnélküliségre építő politikához/aktivizmushoz és duzzadó elmélethez, a queerhez (*Nunokawa*, 1991; *Seidman*, 1993, 1994; *Altman*, 1994; *Sendziuk*, 2003). A queer elveti a civil polgárjogi melegmozgalmak asszimilációra törekvő, defenzív és a többségi társadalom előtt önigazolást felmutató, kisebbségi stratégiáját, és a heteronormatív társadalom és állam radikális kritikáját adva annak alapjaiban való átalakítására törekszik *(5)* (*Berlant* és *Freeman*, 1992; *Jagose*, 2003; *Gamson*, 1998; *Bredbeck*, 2000). A queer többek közt rámutat a természetesnek, állandónak és világosan elkülöníthetőnek beállított, tisztán leíró jellegű nemi és szexuális kategóriák modernista mítosz jellegére és az egységes, koherens meleg, leszbikus avagy heteroszexuális szubjektum illuzórikusságára (például: *Hostetler* és *Herdt*, 1998).

Ennek értelmében a becslések, melyek egy bizonyos populáció (például magyar középiskolai diákok) homoszexuális-heteroszexuális arányának (mint nemcsak objektíven megállapítható, de egyáltalán megállapítható) kimutatására törekszenek, a nyugati ismeretelméletben kulcsszerepet játszó homoszexuális-heteroszexuális és férfi-nő kettősségek (*Sedgwick*, 1990) határstabilizáló újraírási törekvéseként is értelmezhetők.

Szexizmus, genderizmus, transzfóbia, heteroszexizmus, homofóbia

Fogalmi tisztázások

A jelen fejezet címében megnevezett, egymástól eltérő, ugyanakkor egymással korreláló és azonos pszichológiai-szociológiai alapokon nyugvó ideológiahalmazokat a jelenkori magyar társadalomra is messzemenően érvényesnek tekintjük – ugyanakkor jelen dolgozat kereteit túllépné ezen érvényesség széleskörű megvitatása. Ezúttal saját munkadefinícóimat közlöm Connell (1987), Jagose (2003) és Herek (2000, 2004) alapján. Ezen izmusok mindegyike messzemenően releváns a dolgozat fókuszában álló leszbikus, meleg, biszexuális, transzszexuális és transzgender személyekre mint szexuális kisebbségekre vonatkozóan, beleértve mindennapi életüket az oktatási intézményekben:

A szexizmus olyan attitűdök és cselekedetek halmaza, melyek szerint az egyik (biológiai és/vagy társadalmi) nem és tagjai (bizonyos tekintetben vagy általában) alacsonyabbrendűek, kevésbé kompetensek, illetve értékesek, mint a másik nem és tagjai; illetve a nem alapján való hátrányos megkülönböztetés. A szexizmus tág értelemben azon meggyőződésre, ideológiára vonatkozik, mely a nemeknek a testi vonatkozásokon túlmenően, az összetett humán szférákban is jelenlévő inherens és általános különbözőségének képzetére apellál.

A genderizmusnak része a szexizmus, ugyanakkor az előbbi inkább vonatkozik azon attitűdök és viselkedések rendszerére is, melyek a heteroszexista patriarchális társadalmi rend feltételezett és előírt bináris sexus-gender-nemiszerep korrelációinak fenntartását és megerősítését, valamint az ezzel nem egyező jelenségek és személyek elítélését, leértékelését, érvénytelenítését, diszkriminációját avagy megsemmisítését vonják maguk után vagy arra törekszenek (azaz például a femininitás és maszkulinitás attribúcióhalmaz kettősségének és szexus-alapú disztribúciójának megerősítésére vagy újraírására).

Hasonlóan ahhoz, ahogy a homofóbiát a heteroszexizmus egy közvetlenebb, adott esetben intenzívebb megnyilvánulási formájának tarthatjuk, a transzfóbiát is tekinthetjük a genderizmus egy formájának, mely a transzgenderizmussal, transzszexualitással és a TS-személyekkel és csoportosulásokkal szembeni nyíltabb / erősebben éninvolvált / intenzívebb negativizmusra, ellenségességre vonatkozik.

A heteroszexizmus azon attitűd- és viselkedéshalmaz, mely a heteroszexualitás (relatív) természetességét/egészségességét/szépségét/stb., azaz felsőbbrendűségét hirdeti más szexuális orientációkkal szemben, avagy a heteroszexualitást tekinti az egyetlen létező, érvényes, „valós" szexuális orientációnak. A heteroszexualitás automatikus feltételezése olyan személyek esetében, akiknek szexuális orientációjára vonatkozóan egyébként nincsenek információink, a heteroszexizmus egyik jellemző formája, mely megerősíti a heteroszexualitás nem pusztán normaként, illetve normálisként, hanem természetesként való felfogását.

A homofóbia a homoszexuális (illetve azzal asszociált vagy annak feltételezett) viselkedések, személyek és közösségek elleni direkt negatív és ellenséges vélekedések, érzések és viselkedések.

Megjegyzendő, hogy a heteroszexizmus és a homofóbia közötti különbség felfogható abban, hogy az előbbi inkább szociológiai/nyilvános/kognitív, míg az utóbbi inkább pszichológiai/személyes/emocionális jelenség (például: *Boellstorff*, 2004), ám személyes véleményem szerint a különbség inkább intenzitás- és explicitásbeli, az utóbbi nagyobb intenzitását és ezen negativitás explicitebb jellegét feltételezve; valamint azt, hogy mind a heteroszexizmusnak, mind a homofóbiának azonosíthatóak intézményes/nyilvános, magánjellegű és kifejezetten éninvolvált formái. Például a homoszexuális viselkedést folytatók állami nyilvántartásba vétele, büntetése, illetve összegyűjtése és módszeres elpusztítása nyilvánvalóan inkább homofób, mint heteroszexista megnyilvánulás, míg egy konkrét személy különösebb érzelmi intenzitást és feszültséget nélkülöző automatikus feltételezése,

miszerint (hacsak valami szokatlan ezt nem látszik cáfolni) a másik a vele ellentétes neműekhez vonzódik, önmagában nem meríti ki az élesebb homofóbia fogalmat.

A fentebb felsoroltak mindegyike számos formában létezik, különbséget tehetünk például ezen attitűdök személyen belüli tudatosságát, az ezekkel való azonosulást és éninvolváltságot, valamint a konkrét megnyilvánulási formákat tekintve. Utóbbiakra példa:

– intézményesített népirtás (például melegholocaust);

– a büntető- és civiljogi intézményrendszerben jelenlévő állami-intézményesített üldözés és nyílt diszkrimináció (például az azonos neműek közti szexuális érintkezés büntetése vagy a különböző neműekre vonatkozó szabályozástól való eltérések);

– rejtett diszkrimináció (történelmi diszkrimináció, aránytalan bánásmód, szándékos diszkrimináció, „de jure" diszkrimináció, lásd: *Siklósi*, 2005) az igazságszolgáltatás és büntetésvégrehajtás, a munka, az oktatás, szolgáltatások igénybevétele, a személyes szféra stb. területén;

– direkt fizikai/szexuális/verbális bántalmazás, abúzus, 'hate crimes', azaz gyűlöletbűncselekmények; *(6)*

– kulturális-szimbolikus negatív, félre- és alulreprezentáltság, láthatatlanság.

Szexuális zaklatás

A szexuális zaklatás típusai

A szexizmus, genderizmus, heteroszexizmus és homofóbia mint a biológiai és társadalmi nemen és a szexuális orientáción alapuló attitűdök és viselkedések ideológiai és gyakorlati összefüggését – azaz, hogy közös bázisuk a tradicionális patriarchális gender szerepek és erőviszonyok fenntartására való irányultság – jól példázza Konik és Cortina (2008) elméleti elképzelése és empirikus vizsgálata a „szexuális zaklatás" koncepciójára vonatkozóan. A szerzők a munkahelyi zaklatás három kategóriáját feltételezték:

1. 'gender harassment' (gender alapú zaklatás):

a) 'gender derogation' (gender derogáció; nemi becsmérlés): az ellenségesség a zaklatott személy nemén alapszik.

b) 'gender-noncomformity' (gender nonkonformizmus): ellenségesség, negativitás egy személy hagyományos gendernormáktól való eltérésével szemben.

2. 'heterosexist harrasment' (heteroszexista zaklatás): negatív attitűdök szexuális orientációs kisebbségi identitások ellen, függetlenül a zaklatott személynek a feltételezett identitással való saját azonosulásától.

3. 'sexualized harrasment' (szexualizált zaklatás): a célszemély szexuális kontaktusba való kényszerítése, illetve ennek kísérlete.

(a) 'unwanted sexual attention' (nemkívánt szexuális figyelem/közeledés): nem szívesen fogadott, nem viszonzott viselkedések, melyek a szexuális kapcsolat valamely formájának kialakítását célozzák.

(b) 'sexual coercion' (szexuális kényszerítés): a nemkívánt szexuális figyelem/közeledés egyik specifikus, súlyos és viszonylag ritka formája, mely esetében az előbb leírtak mellé megvesztegetés vagy fenyegetések társulnak a beleegyezés kikényszerítése érdekében.

A szexuális zaklatás háttere és empirikus adatok

Ahogy a szerzők is megjegyzik, a szexualizált zaklatás egyben nemi, azaz genderalapú elnyomás is, hiszen az nem pusztán és elsősorban a szexuális kielégülésre mint fiziológiai igényre irányul, hanem az erő, kontroll és dominancia erőszakos aktusai. Azaz a zaklatást elkövető férfiak „szociális, gazdasági, szervezeti és fizikai hatalmukat hasz-

nálják a társadalmi nemek szervezeti környezetben való strukturálására" (*Stockdale*, 2000, 117. o., saját fordításom). Továbbá, a heteroszexista zaklatás, mely a szexuális kisebbségi identitásukat nyíltan vállalók mellett a gender-atipikus avagy -nonkomform személyeket éri; révén a heteroszexista patriarchális ideológiában a nonheteroszexualitás és a genderatipikusság szorosan összefüggő, egymásra utaló fogalmak (lásd pl. a Butler-féle „heterosexual matrix"-ot: *Butler*, 1990), miközben ezen gender-atipikus személyek (akik tehát valamely módon, módokon sértik a maszkulinitás-femininitás nemi alapú, bináris hierarchikus előíró koncepcióit) valójában akármilyen szexuális orientációval rendelkezhetnek, illetve identifikálódhatnak. Röviden, a heteroszexista zaklatás LMBT- és heteroszexuális személyeket is sújt (például: *Takács* és *mtsai*, 2008), és a gender-atipikusság önmagában rizikófaktor a viktimizálódás, zaklatás és ezek közvetítésével az öngyilkosság tekintetében (lásd például: *Remafedi* és *mtsai*, 1991; *D'Augelli* és *mtsai*, 2002; *Friedman* és *mtsai*, 2006).

Konik és Cortina vizsgálatukat az USA északnyugati régiója egy állami egyetemének tantestületi tagjai és alkalmazottai körében végezték, a szexuális zaklatás különböző formáinak előfordulását térképezték fel. Vizsgálati eredményeik közül néhányat kiemelve: a szexuális kisebbségek (jelen esetben meleg, leszbikus és biszexuális identitású személyek) a szexuális zaklatás mindhárom kategóriájában szignifikánsan (és szembetűnően) gyakoribb zaklatásról számoltak be, mint a heteroszexuális identitású tanárok és egyetemi alkalmazottak (az elmúlt egy évben minimum egy-két alkalommal tapasztalt [1] szexualizált zaklatás: 39,7, illetve 15,5 százalék; [2] gender-alapú zaklatás: 76,9, illetve 30 százalék; [3] heteroszexista zaklatás: 66,4, illetve 15,5 százalék).

A nemek szerint nem találtak szignifikáns eltérést a zaklatást elszenvedők arányában. Kiemelendő azonban – habár a jelen empirikus vizsgálat ezt nem mérte fel, de a szerzők más kutatásokra hivatkoznak –, hogy a szexuális zaklatást elkövetők túlnyomó többsége férfi; a zaklatások férfi áldozatai pedig leginkább gender-atipikus és/vagy meleg férfiak, valamint olyanok, akik a maszkulinitás egyéb követelményeiben az adott környezetben relatíve gyenge „teljesítményt" nyújtanak, tehát például a fiatalabb, alacsonyabb státuszban lévő, tapasztalatlanabb férfiak (*Stockdale*, 2005).

A szerzők faktoranalízis segítségével bizonyították, hogy a szexuális zaklatás általuk is hipotetizált hármas modellje illeszkedett a legjobban az adataikhoz három alternatív modell-lel szemben, kiemelkedően magasnak találva (0.84) a gender-alapú és a heteroszexista zaklatás közötti korrelációt.

Az előzőekben taglalt, az egyetemen mint munkahelyen előforduló szexuáliszaklatás-vizsgálat bevezetésével a következőkben elsősorban a genderizmus és a transzfóbia, valamint a heteroszexizmus és a homofóbia LMBT-személyeket az oktatás keretei között közvetlenül érintő egyes konkrét relevanciáit fogom tárgyalni. Oktatás alatt jelen esetben elsősorban az általános, közép- és felsőszintű kortárs közoktatás értendő, megintcsak euroamerikai vonatkoztathatósággal.

Heteroszexizmus, homofóbia és genderizmus, transzfóbia az oktatási intézményekben

Ahogyan más kontextusban, az oktatási intézményekben is előfordulhatnak a releváns izmusok intézményesített, nyílt vagy rejtett formában, kollektív vagy egyedi/személyes szinteken.

Az intézményesített homofóbia, illetve heteroszexizmus megnyilvánulhat az intézmény hivatalos szabályzataiban, (szándék-)nyilatkozataiban és közleményeiben, állásfoglalásaiban. Megjegyzendő, hogy például az észak-amerikai és európai térséget tekintve egyértelmű tendencia az LMBT-kisebbségek diszkriminációval szembeni jogi védelmének törvénybe iktatása – miközben ugyanakkor számos állam maga diszkriminálja a

szexuális kisebbségeket többek közt a házasodáshoz vagy adoptáláshoz való joguk relatív megfosztottsága révén –, vagyis az oktatási intézményeknek elvileg nincs vagy egyre kevesebb jogi lehetőségük van a diszkriminációra.

Magyarországon a szexuális orientáció miatti diszkrimináció 2003 óta expliciten törvényellenes (*Eszenyi*, 2002, 80. o.). Nagy botrányt kavart azonban ugyanebben az évben Cs. Gábor akkori egyetemi hallgató esete, akit 2003-ban kirúgtak a Károli Gáspár Református Egyetemről nyíltan vállalt melegsége, illetve az indoklás szerint konkrétan homoszexuális életmódja, viselkedése miatt. *(7)* A bíróság 2004-ben ugyan hatályon kívül helyezte az egyetem döntését, mondván, hogy a felsőoktatási törvény az egyházi egyetemre is vonatkozik, ám az egyetem ellen a Háttér Társaság a Melegekért által indított keresetet 2005-ben elutasították, lehetővé téve az egyetem kirekesztő állásfoglalását és ezzel a jövőbeli diszkriminációt a lelkész- és vallástanári képzésben. Az indoklás az egyház hitéletének belső ügyeként tekinti az egyetem által korábban tett nyilatkozatot a homoszexuális életvitelt élők alkalmatlanságáról a vallástanári és lelkészi képzésre – miközben a KGRE egy közpénzzel támogatott intézmény, és az általa kiadott oklevelek államilag elismertek. A Cs. Gábor versus KGRE-ügy jól példázza az állami törvénykezés és az intézmények autonómiájának potenciális konfliktusait, valamint a kirekesztés azon jelenségeit, melyek fölött az igazságszolgáltatás, az állam végső soron szemet huny.

Magyarországon a szexuális orientáció miatti diszkrimináció 2003 óta expliciten törvényellenes. Nagy botrányt kavart azonban ugyanebben az évben Cs. Gábor akkori egyetemi hallgató esete, akit 2003-ban kirúgtak a Károli Gáspár Református Egyetemről nyíltan vállalt melegsége, illetve az indoklás szerint konkrétan homoszexuális életmódja, viselkedése miatt. A bíróság 2004-ben ugyan hatályon kívül helyezte az egyetem döntését, mondván, hogy a felsőoktatási törvény az egyházi egyetemre is vonatkozik, ám az egyetem ellen a Háttér Társaság a Melegekért által indított keresetet 2005-ben elutasították, lehetővé téve az egyetem kirekesztő állásfoglalását és ezzel a jövőbeli diszkriminációt a lelkész- és vallástanári képzésben.

Az intézmények kollektív ügyének számít nem csak a hivatalosan kinyilatkoztatott, illetve alkalmazott diszkriminatív vagy antidiszkriminatív attitűd, hanem az intézményben zajló nem hivatalos megkülönböztetésekkel vagy abúzusokkal szembeni gyakorlati eljárás vagy annak hiánya is, legyenek ezen diszkriminációk és abúzusok elkövetői, illetve elszenvedői diákok, a tantestület tagjai vagy az egyetem más alkalmazottai.

Oktatási intézmények LMBT-politikája – Roffmann modellje

Roffman (2000) kiemeli a ’philosophy’/filozófia, a ’community norms’/közösségi normák és a ’practice’/gyakorlat megkülönböztetendőségét, melyek együttese, egy egymással nem feltétlen kongruens variációja alkotja az iskola ’policy’-jét, azaz politikáját. Roffman szerint az iskoláknak gyakran nincs formális ’policy’-jük (tehát a szexuális kisebbségekre vonatkozó explicit állásfoglalásuk, lefektetett programjuk), ám minden esetben nyilvánvalóan van létező, a gyakorlatban megnyilvánuló ’policy’-jük, mely utóbbi esetben a domináns kultúra formális és informális politikája és gyakorlata érvényesül az intézmény falai között is. A szerző a három összetevő segítségével négy konzisztens alapmodellt vázol fel:

'Acquiescence Model' (Hallgatólagos Beleegyezés Modell)

a) Filozófiája az LMBT-problémakörrel való szembesülés elkerülése, szándékosan vagy különösebb intenció nélkül hagyva, hogy a domináns kulturális attitűdök uralkodjanak az iskolai közösségen belül, elnémítva ugyanekkor ezzel más nézeteket.

b) Közösségi normái teret engednek a heteroszexizmusnak és melegellenes attitűdöknek *(8)*, és ezeket reflektálatlanul, megkérdőjelezetlenül hagyják.

c) A gyakorlatban ez a meleg vagy melegnek észlelt, továbbá melegbarát vagy annak észlelt személyek elleni negatív, ellenséges verbális megnyilvánulások és cselekedetek hallgatólagos jóváhagyásával, végső soron bátorításával jár.

'Heterosexism Model' (Heteroszexizmus Modell)

a) Melegellenes pozíció hivatalos felvétele. *(9)*

b) A heteroszexizmus mint egyetlen helyes közösségi norma és azon attitűdök táplálása, miszerint a homoszexualitás gonosz, abnormális, perverz, egészségtelen és/vagy veszélyes.

c) A meleg vagy melegnek észlelt, továbbá melegbarát vagy annak észlelt személyek elleni negatív, ellenséges megnyilvánulások és cselekedetek nyílt támogatása.

'Tolerance Model' (Tolerancia Modell)

a) A homoszexualitás témájának összetett, vitatott problémakörként való meghatározása (Roffman vonatkoztatásában a kortárs amerikai társadalomban, azonban ez véleményem szerint a magyar viszonyokra is érvényesnek tekinthető), melynek mélyen személyes és vallási implikációi vannak, és amelyekkel szemben az iskolának semlegesnek kell maradnia.

b) Közösségi normaként a homoszexualitás és heteroszexizmus, valamint a releváns személyes és vallási hiedelemrendszerek, tudományos eredmények és politikai történések tisztelettelteljes, nyílt vitatárgyként való meghatározása.

c) Bizonyos személyek elleni verbális megnyilvánulások és cselekedetek tiltása azok állásfoglalásától függetlenül, a tolerancia szellemében.

'Equity Model' (Egyenlőség Modell)

a) Az iskola hivatalosan jóváhagyott politikája, melynek célja az oktatáshoz való egyenlő hozzáférés, az emocionálisan és fizikailag biztonságos környezet biztosítása a diákoknak, valamint egyenlő bánásmód biztosítása az intézmény dolgozói, a tantestület tagjai és a szülők számára, azok szexuális orientációjától (és tegyük hozzá, genderidentifikációjától és/vagy -prezentációjától – Kis K.) függetlenül, továbbá az előítéletek és sztereotípiák nyílt elutasítása.

b) Annak elismerése, hogy habár a homoszexualitás a kortárs amerikai társadalomban vitatott problémának számít, az iskola állást foglalhat *(10)* – mi több, morális kötelessége állást foglalni – ezen témával kapcsolatban, mely nagyban meghatározza az oktatás gyakorlatát és a diákok jóllétét és jólétét; ugyanakkor az iskolai politikával egyet nem értéshez való jog biztosítása; az iskola tisztviselői jogi kötelességének és felelősségének biztosítása, hogy az iskolai politikát tényszerű tudásra, elfogadott közösségi normákra, a diákok észlelt szükségleteire alapozva alakítsák, és ne egy személy vagy vallási közösség elgondolásaira.

c) Mindenfajta intézményesített heteroszexizmus kiiktatása, az előítéletek közvetlen támadása és a meleg és leszbikus fiatalok és felnőttek számára konkrét, jól meghatározott támogatás nyújtása a tágabb kultúra melegellenességével szemben.

Még ha Roffman modellje, etikai feltételezései és sugallt irányvonala nem is teljes mértékben vagy teljes formájában elfogadandó például az alapvetően emancipáció-pártiak számára sem, annyi bizonyos, ahogyan azt a szerző is hangsúlyozza, hogy az intézmények (többek közt az) LMBT-kisebbségekkel kapcsolatos önismereti vizsgálata és politikájuk explicit alakítása (a szőnyeg alá söprés, konfrontációkerülés és szemethunyás taktikáját felváltandó) feltétlen szükséges, folyamatos feladat.

Az LMBT-státusz kedvezőtlen korrelátumai

Az USA-ban készült, középiskolákat, illetve tizenéves fiatalokat érintő vizsgálatok (*Remafedi*, 1991; *Remafedi* és *mtsai*, 1998; *McFarland*, 1998; *Jordan*, 2000; *Rivers*, 2000; *McDaniel* és *mtsai*, 2001; *Russel*, 2001; *Bontempo* és *D'Augelli*, 2002; *Galliher* és *mtsai*, 2003; *Rostosky* és *mtsai*, 2003; *Williams* és *mtsai*, 2005; *Friedman* és *mtsai*, 2006; *Saewyc* és *mtsai*, 2006; *Gruber* és *Fineran*, 2007; stb.) egybehangzóan mutatják, hogy a nem-heteroszexuális és bizonytalan identitású *(11)* fiatalok heteroszexuális kortársaikhoz képest szignifikánsan gyakrabban elszenvedői az alábbiaknak:

– viktimizáció, azaz a szexuális kisebbségekhez sorolható fiatalok gyakrabban válnak:
  – verbális abúzus,
  – fizikai erőszak,
  – szexuális zaklatás és szexuális erőszak áldozatává,
– iskolai terrorizálás, azaz „bullying", mely a módszeres és tartós fenyegetés, zsarolás, és erőszak különféle formáit kombinálja,
– szociális izoláció, kiközösítés,
– iskolai diszkrimináció (például bizonyos tevékenységekből vagy közösségekből való kizárás; tanárok részéről érkező negatív-torzító értékelés, stb.),
– alacsony önértékelés (az internalizált izmusok következtében).

E jelenségeket közvetítő-oki tényezőkként mutatták ki az alábbi negatív kimenetelekben, melyek tehát szintén nagyobb arányban sújtják a szexuális kisebbségekhez sorolható fiatalokat, mint a heteroszexuálisokat:

– az iskolából való kiesés, a tanulmányok idő előtti félbehagyása,
– hajléktalanná válás (családjuk elutasítása miatt), illetve ezzel összefüggésben prostituálódás,
– egészségre vonatkozó kockázatviselkedések, például drog- és alkoholabúzus,
– szexuális kockázatviselkedés (például kisebb arányú kondomhasználat),
– szorongásos és stresszbetegségek (a szexuális kisebbségi identitásukat titkolók esetében a titoktartás, a lebukástól való félelem, stb; a már zaklatottakat nyilván az állandó, nyílt fenyegetettség és bántalmazás miatt),
– öngyilkossági kísérletek száma és a halálos kimenetelű öngyilkossági kísérletek aránya.

Összefoglalva: a szexuális kisebbségekhez tartozó diákok kedvezőtlenebb esélyeit a biztonságos és támogató iskolai környezetre és ebből következően a mentális egészségre egyértelműen a heteroszexizmus, homofóbia és genderizmus közvetlen vagy közvetett formái okozzák, azaz a diákok (mások által észlelt) homo- vagy biszexualitása, genderatipikussága, valamint saját internalizált heteroszexizmusuk, homofóbiájuk. Más szavakkal, egy korábbi, homoszexualitással kapcsolatos ideologikus tévhit, miszerint a homoszexualitás inherens jellemzője a csökkent pszichés egészség, azaz a homoszexualitás maga mentális betegség, egyértelműen megcáfolódott empirikus kutatások útján is: a

nem-heteroszexuális identitás, illetve viselkedések a szűkebb és tágabb szociális környezet heteroszexizmusa és homofóbiája, valamint a megküzdési források és stratégiák mértéke függvényében társulhatnak nagyobb arányú pszichés problémával.

Hazai helyzet

Takács és munkatársai (2008) nagyszabású empirikus kutatás keretében a hazai LMBT-személyek önbeszámolós (múlt- és jelenbeli) diszkriminációs tapasztalatait mérte fel, és mutatta ki többek közt az előzőekkel egybevágó eredményeket az iskolaévekre vonatkozóan:

– az LMBT-személyeket relatíve gyakrabban érő diszkriminációt és rossz bánásmódot mind a tanárok, mind a kortársak által;

– a kortársak általi gyakori verbális és fizikai abúzust, és a nem közvetlenül rájuk, hanem a szexuális kisebbségeket általában megcélzó verbális támadásokat;

– az iskolai tananyagban az LMBT-releváns reprezentációk torzítottságát, negatív elfogultságát, ugyanakkor általában véve az LMBT-releváns reprezentációk nagyon ritka előfordulását, szinte láthatatlanságát.

Továbbá, hasonlóan Roffmanhoz (2000) és más kutatásokhoz, a Takács-féle vizsgálatban is beszámoltak arról, hogy a kortársak általi abúzus gyakran a tanári kar és az iskola más felnőtt munkatársainak elnézése, be nem avatkozása mellett zajlik.

Lopakodó izmusok – a rejtett diszkrimináció

Heteroszexizmus és nyelvhasználat: a káromkodás

A szitokszavak, szitokszavakként használt szavak jelentős részét homoszexuális asszociációjú kifejezések teszik ki. Kiemelendő, hogy ezen szitokszavakat a köznyelvben használják egyrészt a konkrétan homoszexuálisnak (illetve ezzel szoros összefüggésben gender-atipikusnak, a gender előírásoknak nem megfelelőnek) észlelt személyek megbélyegzésére, megszégyenítésére, leértékelésére, a normálistól, az „Én”-től való elhatárolására, out-group-képzésre. Thurlow (2001) az Egyesült Királyság öt középiskolájának 14–15 éves tanulói közt térképezte fel a szitokszó-használatot. A 377 diák által felsorolt mintegy 6000, az iskolában már hallott szitokszó mintegy 10 százalékát adták a konkrétan homoszexualitáshoz kötődő kifejezések (a 6000 kifejezés 28 százalékát, legnagyobb kategóriáját a szexista pejoratív kifejezések tették ki). Hasonló nyelvi vizsgálatot magyar nyelvi közegben is érdemes volna elvégezni.

A homoszexualitás témaköréhez kapcsolódó szitokszavakat másrészt azonban a káromkodás, indulatkifejezés, leértékelés-lefitymálás, nemtetszés általános kinyilvánítására is használják, azaz ezen homoszexualitáshoz kapcsolódó kifejezések a „rossz” kifejezéseinek is differenciálatlan eszközei a szlengben. *(12)* A homoszexuális denotációjú és konnotációjú kifejezéseknek a szexuális orientációtól, identitástól és viselkedéstől elszakadó jelentéshasználatai a széleskörben elterjedt, reflektálatlanságig megszokott, sokak számára láthatatlan heteroszexizmus megnyilvánulásai, míg az első fajta használat, tehát ami a nem-heteroszexuálisnak és/vagy gender-atipikusnak észlelt személyek explicit bántására és kiközösítésére szolgál, a homofóbia/heteroszexizmus direktebb, jobban látható megnyilvánulása. Ugyanakkor mindkét fajta nyelvhasználat kimeríti a verbális abúzus kategóriáját, mely verbális abúzus (amely tehát vagy direkt és személyesen irányul nem-heteroszexuálisnak észlelt személy[ek] ellen – amelynek természetesen más személyek is fültanúi és közvetett elszenvedői –, vagy univerzális kontextusban hallható leértékelő, pejoratív címkék) mindennapi szinten, valószínűleg naponta többször fordul elő bárki, de még hangsúlyosabban egy nem-heteroszexuálisnak észlelt személy élété-

ben, folyamatosan és gyakran teljesen reflektálatlanul sulykolva a homoszexualitás és inferioritás különböző formáinak jelentésbeli összekapcsolódását.

Láthatatlanság

A láthatatlan heteroszexizmus és genderizmus egy, már említett fontos fajtája a tananyagokban való láthatatlanság, azaz a homoszexualitáshoz, biszexualitáshoz, transzszexualitáshoz, gender-atipikussághoz kapcsolódó témák láthatatlansága, illetve ilyen információk hiánya. (Ismételten: az ezekre vonatkozó esetlegesen fellelhető szegényes és explicite negatív, illetve torzított reprezentációk, például a homoszexuális orientáció betegségként, rendellenességként való meghatározása a direktebb, közvetlenebb homofóbia megnyilvánulásai.) Az alábbi nemszakos és szakos tanórák és foglalkozások, valamint általánosan elterjedt iskolai rendezvények jól példázzák az LMBT-láthatatlanság fenntartását:

Elsőként kitűzött cél a nyílt homofóbia, azaz a zaklatás, bántalmazás, abúzus és diszkriminációk megszüntetése és lehetőségének kiiktatása az iskolai környezetből, azaz az LMBT- (és gender-atipikus) fiatalok legszűkebb értelemben vett fizikai és pszichés biztonságának megteremtése. További lépés a homofóbia és heteroszexizmus rejtettebb formáinak azonosítása, a személyes és a kollektív önismeret fejlesztése, az LMBT-releváns megismerés felé való nyitás, információszerzés, és a konfrontációkerülés, struccpolitika, represszió és láthatatlanság felszámolása. Mindehhez szorosan kötődik az LMBT-releváns attitűdök, problémák nyílt és őszinte, ugyanakkor kölcsönös tiszteleten alapuló publikus megvitatása, a nyilvánosság, nyilvános megvitatás lehetőségének folyamatos biztosítása.

Iskolai szexuális tájékoztatás, nevelés: az általában eleve szegényes és ritkán előforduló, szexualitással foglalkozó iskolai foglalkozásokon a heteroszexuális irányultság mint egyetlen létező irányultság automatikus feltételezése, a heteroszexuális irányultság mint normális feltételezése, a nem-heteroszexualitás alul- vagy félrereprezentáltsága, a nemi identitás, szexuális orientáció és más fogalmak tisztázatlansága és helytelen használata *(13)*, ezek megvitatásának teljes hiánya.

Biológia szakos óra (az emberi szexualitás témakörénél): lásd az előző pontot.

Magyar irodalom, történelem és egyéb humán szakos órák: míg az egyes irodalmi vagy történelmi személyek számos heteroszexualitáshoz köthető kapcsolatát expliciten tárgyalják (például házasságkötések, híres múzsák és szerelmek, stb.), addig az ugyanilyen, de homoszexualitáshoz köthetők nem nagyon kerülnek említésre sem; a szexuális orientáció, szexuális életmódok és ideológiák és történelmi-társadalmi összefüggései reprezentálásának hiánya (például az ókori athéni vagy spártai városállamok társadalmi berendezkedéseinek kulcsfontosságú eleme volt a speciálisan intézményesített férfi homoszexualitás, miközben erről a középiskolában, ahol részletesen foglalkoztunk ezen ókori városállamokkal, egy szóban sem hallottam); az LMBT (vagy akár például a feminizmus) mint politikailag releváns mozgalmak történelmi vonatkozásainak, reprezentálásának teljes vagy nagyfokú hiánya.

Ballagás, tablófotózás, stb.: egyenruhák biológiai nemek szerinti, bináris különbözősége és automatikusan előírt viselése.

Szalagavató: biológiailag ellenkező nemű párok alkotásának automatikus, reflektálatlan előírtsága.

Minimális célkitűzések és módszerek a szexuális kisebbségek helyzetének javítására az oktatási intézményekben. *Az LMBT-emancipáció 10 stratégiai csomópontja*

A célkitűzéseket és lehetséges eljárási módokat, eszközöket az iskola, azaz az intézmény, a tantestület és az iskola más, felnőtt dolgozóinak szemszögéből fogom vázolni (nem pedig például a diákok, hallgatók szemszögéből).

Elsőként kitűzött cél a nyílt homofóbia, azaz a zaklatás, bántalmazás, abúzus és diszkriminációk megszüntetése és lehetőségének kiiktatása az iskolai környezetből, azaz az LMBT- (és gender-atipikus) fiatalok legszűkebb értelemben vett fizikai és pszichés biztonságának megteremtése. További lépés a homofóbia és heteroszexizmus rejtettebb formáinak azonosítása, a személyes és a kollektív önismeret fejlesztése, az LMBT-releváns megismerés felé való nyitás, információszerzés, és a konfrontációkerülés, struccpolitika, represszió és láthatatlanság felszámolása. Mindehhez szorosan kötődik az LMBT-releváns attitűdök, problémák nyílt és őszinte, ugyanakkor kölcsönös tiszteleten alapuló publikus megvitatása, a nyilvánosság, nyilvános megvitatás lehetőségének folyamatos biztosítása. Mi szükséges ehhez? Ajánlásom az alábbi 10 pontban foglalható össze:

– Az iskola mint intézmény önvizsgálata, jelenlegi, nagy valószínűséggel implicit LMBT-politikájának azonosítása, megvitatása, és egy tudatosan felvállalt eszmei és gyakorlati irányvonal és szabályrendszer megalkotása és nyilvánossá (az iskolai minitársadalom minden tagja számára elérhetővé, sőt inkább nem megkerülhetővé) tétele, mely az LMBT- és gender-atipikus és/vagy LMBT-hozzátartozókkal és/vagy barátokkal rendelkező, LMBT-szimpatizáns diákok, tanárok és más dolgozók fizikai és pszichés biztonságának és szabad megnyilvánulási és önkifejezési lehetőségének megteremtését és fenntartását, valamint a láthatatlan heteroszexizmus és genderizmus felszámolását célozza meg, lehetővé téve egy nyitott, befogadó, diverzív iskolai szociokulturális környezetet.

– Az antihomofób és a heteroszexizmust felszámolni kívánó szabályrendszer felvállalt és következetes alkalmazása, a diszkriminációs és abúzussal kapcsolatos ügyekben való gondos eljárás; az iskola vezetőségéhez, tantestületi tagjaihoz vagy más alkalmazottaihoz forduló LMBT- és LMBT-barát diákok és dolgozók számára figyelem és problémájuk komolyan vételének biztosítása; támogatás és védelem, a szabályrendszer érvényesítése, valamint igény szerint titoktartás avagy nyilvánosság biztosítása.

– A szabad genderreprezentáció lehetőségeinek explicit biztosítása (például hajviselet, öltözékek és egyenruhák, a testbeszéd, hanghordozás stb. terén).

– A heteroszexualitás automatikus feltételezésének mellőzése; inkluzív, gendersemleges nyelvhasználat a hivatalos dokumentumokban, a curriculumban és a személyes interakciók során.

– A tanári kar és más dolgozók (valamint a diákok) számára ismeretterjesztő-látókörszélesítő és toleranciatréningek tartása, valamint a tanárok legalább minimális felkészítése a tekintetben, hogy szükség esetén a diákokat LMBT-szervezetekhez és információforrásokhoz tudják irányítani.

– Az iskolapszichológus felkészültségéről, tájékozottságáról való megbizonyosodás, szükség esetén (ön)képzésen való részvételre kötelezése.

– Legalább egy, az iskolában dolgozó, LMBT-ügyekben kompetens felnőtt személy jelenlétének biztosítása, akihez fordulni lehet, és akinek ilyen státusza messzemenően nyilvánossá tett az iskolai közösségben.

– A szexualitással és nemiséggel, valamint konkrétan az LMBT-vel kapcsolatos témák, problémák, programok beiktatása az iskolai oktatásban a curriculumba, a szakos és

nemszakos órák anyagába (például szexuális neveléssel kapcsolatos és mentálhigiénés foglalkozások; osztályfőnöki órák; szakos tanórák tananyaga, stb.), és ugyanitt egy nyitottságot és tiszteletet biztosító légkörben ezen témák közös megvitatása lehetőségének biztosítása.

– A toleranciára, diverzitásra, kisebbségi státuszokra és kooperációra, köztük konkrétan az LMBT-kisebbségekre fókuszáló kötelező és/vagy fakultatív iskolai kulturális programok szervezése (hasonlóan például a Challenge Day-hez).

– A tolerancia, a diverzitás elősegítésével a kisebbségi státuszokra és kooperációra fókuszáló, illetve konkrétan az LMBT-kisebbségekkel foglalkozó, alulról szerveződő / önszerveződő (diák-, szülői-, tantestületi vagy más) iskolai csoportok támogatása, számukra iskolai terem és eszközök, valamint az eszmei azonosulás kinyilvánításának biztosítása, ugyanakkor autonómiájuk tiszteletben tartása (például az úgynevezett 'gay-straight alliance'-ek, azaz meleg-heteró diákszövetségek; szexuális kisebbségi klubok; stb. esetében).

A Melegség és Megismerés program és további konkrét források tanárok, nevelők, iskolapszichológusok és más iskolai tisztviselők számára

A Labrisz Leszbikus Egyesület 2000-ben, az Európai Unió PHARE Demokrácia Projektje támogatásával indított el egy középiskolákat, illetve felsőoktatási intézményeket is megcélzó programot, a Melegség és megismerést azzal a céllal, hogy hozzájáruljon a biztonságos, a sokféleséget tiszteletben tartó iskolai környezet létrehozásához, az előítéletek, sztereotípiák és a láthatatlanság csökkentéséhez, a párbeszédhez, valamint a pedagógusok felkészültségéhez, hogy kompetensen tudjanak reagálni LMBT-személyek zaklatása esetén, valamint ha hozzájuk fordulnak segítségért (a programmal kapcsolatosan részletesebben lásd: http://www.labrisz.hu/mm; vagy a hozzá kötődő kezdeti politikai vitáról és fogadtatásról: *Solymár*, 2002). A program lényege, hogy az iskolák kooperációja esetén LMBT-személyek keresnek fel és tartanak foglalkozást osztályoknak, illetve egyetemi vagy akár tanári csoportoknak:

> „Az órákat lehetőség szerint egy nő és egy férfi vezeti, akik rövid bemutatkozás után a következő négy témát érintik, majd a diákok kérdéseinek adnak teret:
> melegek, leszbikusok, biszexuálisok és transzneműek mindenütt, minden társadalomban és a társadalom minden csoportjában vannak
> miért láthatatlanok mégis
> mi a homofóbia és a diszkrimináció
> mit tehetnek a diákok, ha környezetük előítéletesen viselkedik."

A Soros Alapítvány segítségével a Labrisz a Melegség és Megismeréshez kapcsolódóan egy tanári kézikönyvet is kiadott tájékoztató információkkal és az iskolai környezetben alkalmazható konkrét ötletekkel *Már nem tabu* címen (*Sándor*, 2002), mely kiindulási alap lehet az iskola mint intézmény és mint szociokulturális közeg LMBT-releváns megreformálásához.

Az alábbiakban közlöm saját gyűjtésű, az oktatási intézményeket, azok vezetőit, tanárait, pszichológusait és egyéb dolgozóit az LMBT-reformban, a releváns izmusok felszámolásában segítő forrásokat.

További, oktatási intézményeket, iskolai vezetőket, tanítókat-tanárokat és iskolapszichológusokat megcélzó szakirodalmi források

Bahr, M. W., Brish, B. és Croteau, J. M. (2000): Addressing Sexual Orientation and Professional Ethics in the Training Of School Psychologists in School and University Settings. *School Psychology Review*, **29**. 2. sz. 217–230.

Callahan, C. J. (2001): Protecting and Counseling Gay and Lesbian Students. *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development*, **40**. 1. sz. 5–10.

Goodenow, C., Szalacha, L. és Westheimer, K. (2006): School Support Groups, Other School Factors, and the Safety of Sexual Minority Adlescents. *Psychology in the Schools*, 43. 5. sz. 573–589.

Henning-Stout, M., James, S. és Macintosh, S. (2000): Reducing Harassment of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Questioning Youth in Schools. *School Psychology Review*, **29**. 9. sz. 180–191.

Hill, R. J. (2007): Finding a Voice for Sexual Minority Rights (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Indigenous/Two_spirit, and Queer[1]). Some Comprehensive Policy Considerations. *Convergence*, **40**. 3–4. sz. 169–179.

Kreiss, J. L. és Patterson, D. L. (1997): Psychosocial Issues in Primary Care of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth. *Journal of Pediatric Health Care*, **11**. 6. sz. 266–274.

Muller, L. E. és Hartman, J. (1998): Group counseling for sexual minority youth. *Professional School Counseling*, **1**. 3. sz. 38–41.

Roffman, D. M. (2000): A Model for Helping Schools Address Policy Options Regarding Gay and Lesbian Youth. *Journal of Sex Education and Therapy*, **25**. 2–3. sz. 130–136.

Weiler, E. M. (2003): Making School Safe for Sexual Minority Students. *Principal Leadership Magazine*, **4**. 4. sz. 10–13.

Weiler, E. M. (2004): *Legally and morally, what our gay students must be given*. *The Education Digest*, 69. sz. 38–43.

Magyarországi LMBT-szervezetek

Labrisz Leszbikus Egyesület
Budapest, VIII. kerület, Szentkirályi u. 22–24.
1395 Budapest, Pf. 408.
06-21-2523566
www.labrisz.hu
labrisz@labrisz.hu

Meleg Háttér Információ és Lelkisegély Szolgálat (Mindennap 18–23 óráig)
06-1-3293380 és 06-40-200358

Háttér Társaság a Melegekért
1554 Budapest, Pf. 50.
06-1-2380046; telefon/fax: 06-1-3292670
www.hatter.hu
hatter@hatter.hu; jogsegely@hatter.hu

Dél-Alföldi Meleg Barát Kör (DAMKÖR)
6713 Szeged-Tanposta, Pf.: 112
06-20-9704662 (naponta 21:00–23:00 óra között)
06-62-488820 (csütörtökönként 20:00–22:00 óra között)
www.tar.hu/damkor
damkor@mailbox.hu

VándorMások Meleg Túracsoport
1463 Budapest, Pf. 926.
www.gay.hu/vandormasok

Szimpozion Baráti Társaság
1553 Budapest, Pf. 50.
06-30-5958174
http://www.szimpozion.hu/
info@szimpozion.hu

Melegbarát jogsegélyszolgálatok

Habeas Corpus Munkacsoport
1021 Budapest, Ötvös János u. 13.
06-30-9718412
habeascorpus.hu

PATENT Jogvédő Egyesület
06-70-2525254 (szerdánként 16–18 óra között)
www.patent.org.hu/
jog@patent.org.hu

Együtt Egymásért Kelet-Magyarországon Egyesület
4400 Nyíregyháza, Belső körút 31.
06-20-3658767
www.egymasert.com

Néhány további LMBT-releváns magyar internetes oldal

http://www.atlaszsport.hu/drupal/ (az Atlasz LMBT Sportegyesület honlapja)
http://budapestpride.hu/, illetve http://www.szivarvany-misszio.hu/ (a budapesti LMBT fesztivál holnapja)
http://gbme.uw.hu/ (a Budapesti Meleg Egyetemista Kör honlapja)
http://www.lmbtszovetseg.hu/ (9 magyar LMBT-szervezet szövetségének honlapja)
www.otkenyer.hu („keresztény-meleg portál")
http://pinkvanilla.hu/ („A queer portál")
www.pride.hu („Az első magyar LMBT portál")
www.trannybaratikor.hu (transzvesztita baráti kör portálja)
http://tsonline.blog.hu/ (transzszexualitásról szóló honlap)

Konklúzió

Ahogyan azt demonstrálni igyekeztem, az LMBT-személyek kisebbségi státusza, hátrányos helyzete, relatív megfosztottsága és fizikai és pszichés veszélyeztetettsége ugyan intuitíve is belátható, ugyanakkor empirikusan igazolt és koherens elméletekbe ágyazott, beleértve a oktatási-nevelési intézmények speciális kontextusát. A heteroszexizmus, homofóbia, genderizmus és transzfóbia az iskolai közeget is (mint a tágabb társadalom szerves részét, ugyanakkor egyben önálló minitársadalmat) átszövő jelenségeinek rendszerezésével azt céloztam meg, hogy mindezek értelmében az intézmények, a tantestület tagjai és az adott oktatási intézmény további alkalmazottai kollektív és egyéni szinten (ha eddig nem tették) LMBT-releváns önismereti és önfejlesztési munkába kezdjenek. Ezen munka remélhetőleg mind a szándék, mind a gyakorlati megvalósítás szintjén egy nem csak az LMBT-személyek, de mindenki számára kevésbé elnyomó, kooperatívabb és biztonságosabb szellemi, érzelmi és fizikai oktatási-nevelési és munkahelyi környezethez járul majd hozzá, nagyobb perspektívában tekintve, hosszú távon pedig a társadalom és kultúra heteroszexista, patriarchális jellegének felszámolásához.

Jegyzet

(1) A BDSM olyan konszenzuális szexuális szerepjáték gyakorlatot, illetve szubkultúrát jelöl, amelyben a fájdalom és a hatalmi erőviszonyok explicit megjelenítése középponti szerepet kap a szexuális vágykeltésben és kielégülésben. A mozaikszó az alábbi fogalompárokat foglalja magában: 'bondage & discipline', 'dominance & submission', 'sadism & masochism'.

(2) További definíciókért lásd: *Sándor*, 2003, 8–11. o.; *Eszenyi*, 2006, 9–10. o.; *Takács*, 2006, 9–10. o.; http://www.glbtq.com/social-sciences/sexual_orientation.html; http://www.scribd.com/doc/20777394/Dictionary-of-LGBT-Terms.

(3) Megjegyzendő, hogy a meleg ('gay') kifejezést néha összefoglalóan használják a homoszexuális identitású nőkre és férfiakra.

(4) Megjegyzendő, hogy a homoszexualitás, homoerotika emancipációjára irányuló mozgalmak itt hivatkozott rövid kultúrtörténete elsősorban Észak-Amerikára és Nyugat-Európa egyes országaira vonatkoztatandók. Magyarországon például csak a késő nyolcvanas években önszerveződhet meg az explicit, hivatalos meleg aktivizmus, azaz mintegy két évtizeddel a stonewall-i lázadás után (lásd például: *Tamás*, 2008).

(5) Tehát míg például a leszbikus-meleg polgárjogi aktivizmus az azonos neműek közti házasság mint az egyenlőség lehetőségéért küzd, addig a queer aktivizmus a házasságot mint ideológiai-szimbolikus és ugyanakkor jogi-gazdasági intézményt kritizálja, mely az emberi kapcsolatok egy szűk tartományát (lehetőleg életfogytig tartó, kétszemélyes, monogám, családalapításra törekvő) favorizálja, és rövidlátónak tartja a melegházasságért küzdőket mint a heteronormatív hegemónia és status quo fenntartását segítőket (erről bővebben lásd például: *Foucault*, 1997; *Warner*, 1999; *Wegwood*, 1999; *Kaplan*, 2001; *Wintemute*, 2001; *Kis*, 2009).

(6) A gyűlöletbűncselekmény jogi kategória, olyan bűncselekményekre utal, melyeknél az áldozat elleni cselekedetet annak valamely észlelt társadalmi csoport-hovatartozása (például szexuális orientációs identitása, faji/nemzeti/etnikai hovatartozása, stb.) motiválta.

(7) Cs. Gábor ügyének összefoglalója hivatkozásokkal és linkekkel megtalálható az Öt Kenyér keresztény-meleg portál honlapján: http://www.otkenyer.hu/ref-ugy.php.

(8) A „melegellenes" kifejezést összefoglaló értelemben használom, beleértve a többi tárgyalt szexuális kisebbséget is. Véleményem szerint helyesebb volna az „LMBT-ellenes" kifejezés használata, ám Roffman a legtöbb esetben a „gay" és „antigay" formulákat használja, de egész szövegét tekintve kiderül, hogy nem pusztán a homoszexuális identitású férfiakra/fiúkra vonatkoztatja megállapításait.

(9) Ahogyan azt a Károli Gáspár Református Egyetem említett 2004-es nyilatkozata példázza (Tamás, 2004)

(10) vö. az adott államban érvényes törvényi szabályozás

(11) A hivatkozott kutatások leszbikus, meleg, illetve biszexuális és bizonytalan identitású fiatalokat is hasonlított össze heteroszexuális identitásúakkal; illetve azonos neműek iránt (is) vonzalmat kifejezőket olyanokkal, akik csak más neműek iránti vonzalomról számoltak be. A transzgender és transzszexuális identitású fiatalok mint csoport ritkán vagy egyáltalán nem jelenik meg a felsorolt kutatásokban, ám jó okunk van feltételezni, hogy (akámilyen szexuális orientációs identitással is rendelkeznek) legalább annyira súlyosan érintettek a következőkben taglalt problémákban, mint LMB-társaik (akiknek egy része, megint csak megjegyzendő, akár a transzgender vagy más szexuális kisebbségi kategóriába is sorolható egyben), lásd például: *Pugh*, 2008.

(12) Gondolhatunk például a már differenciálatlanul használható 'köcsög', 'buzi', 'ratyi' szavakra és széleskörű behelyettesíthetőségükre/behelyettesítő potenciáljukra.

(13) Én például még egyetemi tanárképzéses órán is tanúja voltam 2007-ben, amint a tanár a nemi identitás fogalmát helytelenül szexuális orientációs identitás jelentésben használja.

Irodalom

Altman, D. (1994): The Emergence of a Non-Government Response to AIDS. In Nardi, P. M. és Schneider, B. E. (szerk.): *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies: A Reader*. Routledge, London – New York. 506–520.

Bahr, M. W., Brish, B. és Croteau, J. M. (2000): Addressing Sexual Orientation and Professional Ethics in the Training Of School Psychologists in School and University Settings. *School Psychology Review*, **29**. 2. sz. 217–230.

Berlant, L. és Freeman, E. (1992): Queer Nationality. *boundary 2*, **19**. 2. sz. 149–180.

Boellstorff, T. (2004): The Emergence of Political Homophobia in Indonesia: Masculinity and National Belonging. *Ethnos*, **69**. 4. sz. 45–66.

Bontempo, D. E. és D'Augelli, A. R. (2002): Effects of At-School Victimization and Sexual Orientation on Lesbian, Gay or Bisexul Youth' Health Risk Behavior. *Journal of Adolescent Health*, **30**. 5. sz. 364–374.

Bredbeck, G. W. (2000): Queer Politics. In Haggerty, G. E. (szerk.): *Gay Histories and Cultures: An Encyclopedia*. Taylor and Francis, New York. 1116–1117.

Butler, J. (1990): *Gender Trouble: Feminism and the Subversion of Identity*. Routledge, New York.

Callahan, C. J. (2001): Protecting and Counseling Gay and Lesbian Students. *Journal of Humanistic Counseling, Education & Development*, **40**. 1. sz. 5–10.

Connell, R. W. (1987): Sexual Character. In *Gender and Power: Society, the Person, and Sexual Politics*. Stanford University Press, Stanford, CA. 167–190.

D'Augelli, A. R., Pilkington, N. W. és Hershberger, S. L. (2002): Incidence and mental health impact of sexual orientation victimization of lesbian, gay, and bisexual youths in high school. *School Psychology Quarterly*, 17. sz. 148–167.

Eszenyi M. (2006): *„Férfi a férfival, nő a nővel". Homoszexualitás a történelemben, a társadalomban és a kultúrában*. Corvina, Budapest.

Foucault, M. (1996): *A szexualitás története – A tudás akarása*. Atlantisz, Budapest.

Foucault, M. (1997): Friendship as a Way of Life. In *Ethics: Subjectivity and Truth: The Essential Works of Foucault, 1954–1984.* I. The New Press, New York.– 135-140.

Friedman, M. S., Koeske, G. F., Silvestre, A. J., Korr, W. S. és Sites, E. W. (2006): The impact of gender-role nonconforming behavior, bullying, and social support on suicidality among gay male youth. *Journal of Adolescent Health*, 38. sz. 621–623.

Galliher, R. V., Rostocky, S. S. és Hughes, H. K. (2003): School Belonging, Self-Esteem, and Depressive Symptoms in Adolescents: An Examination of Sex, Sexual Attraction Status, and Urbanicity. *Journal of Youth and Adolescence*, **33**. 3. sz. 235–245.

Gamson, J. (1998): Must Identity Movements Self-destruct? A Queer Dilemma. In Nardi, P. M. és Schneider, B. E. (szerk.): *Social Perspectives in Lesbian and Gay Studies: A Reader*. Routledge, London and New York. 589–604

Goodenow, C., Szalacha, L. és Westheimer, K. (2006): School Support Groups, Other School Factors, and the Safety of Sexual Minority Adlescents. *Psychology in the Schools*, **43**. 5. sz. 573–589.

Haeberle, E. J. (2007): *Magnus Hirschfeld Archive for Sexology – Course 6.: Human Sexual Behavior.* 2010. január 29-i megtekintés, http://www2.hu-berlin.de/sexology/ECE6/index.html

Henning-Stout, M., James, S. és Macintosh, S. (2000): Reducing Harassment of Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender and Questioning Youth in Schools. *School Psychology Review*, **29**. 9. sz. 180–191.

Herek, G. M. (2000): The Psychology of Sexual Prejudice. *Current Directions in Psychological Science*, **9**. 1. sz. 19–22.

Herek, G. M. (2004): Beyond "Homophobia": Thinking About Sexual Prejudice and Stigma in the Twenty-First Century. *Journal of NSRC*, **1**. 2. sz. 6–24.

Hill, R. J. (2007): Finding a Voice for Sexual Minority Rights (Lesbian, Gay, Bisexual, Transgender, Indigenous/Two_spirit, and Queer). Some Comprehensive Policy Considerations. *Convergence*, **40**. 3–4. sz. 169–179.

Hostetler, A. J. és Herdt, G. H. (1998): Culture, Sexual Lifeways, and Developmental Subjectivities: Rethinking Sexual Taxonomies. *Social Research*, **65**. 2. sz. 249–291.

Jagose, A. (2003): *Bevezetés a queer-elméletbe*. Új Mandátum Könyvkiadó, Budapest.

Jordan, K.M. (2000): Substance Abuse among Gay, Lesbian, Bisexual, Transgender, and Questioning Adolescents. *School Psychology Review*, **29**. 2. sz. 201–206.

Kaplan, M. (2001): Sexual Politics of the New Right Constructing Queer Communities: Marriage, Sex, Death, and Other Fantasies. Constellations. *An International Journal of Critical and Democratic Theory*, **8**. 1. sz. 57–77.

Kis, K. (2009): *The Same-Sex Marriage Debate: Putting Perspectives Together.* Seminar Paper for Human Rights and Biopolitics, Professor Sándor, J., at Department of Gender Studies, CEU.

Konik, J. és Cortina, L. M. (2008): Policing Gender At Work: Intersections Of Harassment Based on Sex and Sexuality. *Soc Just Res*, 21. sz. 313–337.

Kreiss, J. L. és Patterson, D. L. (1997): Psychosocial Issues in Primary Care of Lesbian, Gay, Bisexual, and Transgender Youth. *Journal of Pediatric Health Care*, **11**. 6. sz. 266–274.

McDaniel, J. S., Purcell, D. és D'Augelli, A. R. (2001): The relationship between sexual orientation and risk for suicide: Research findings and future directions for research and prevention. *Suicide and Life-Threatening Behavior*, **31**. 1. sz. 60–83.

McFarland, W. P. (1998): Gay, lesbian, and bisexual student suicide. *Professional School Counseling*, **1**. 3. sz. 26–29.

Muller, L. E. és Hartman, J. (1998): Group counseling for sexual minority youth. *Professional School Counseling*, **1**. 3. sz. 38–41.

Nunokawa, J. (1991): 'All the Sad, Young Men': AIDS and the Work of Mourning. In Fuss, D. (szerk.): *Inside/Out: Lesbian Theories, Gay Theories*. Routledge, New York. 311–324.

Pugh, R. (2008. április 24.): Lonely road: Why school is hell for transgender pupils. *The Independent.* 2010. január 26-i megtekintés, http://www.independent.co.uk/news/education/schools/lonely-road-why-school-is-hell-for-transgender-pupils-814378.html

Remafedi, G., Farrow J. A. és Deisher, R. W. (1991): Risk factors for attempted suicide in gay and bisexual youth. *Pediatrics*, 87. sz. 869–875.

Remafedi, G., French, S., Story, M., Resnick, M. D. és Blum, R. (1998): The relationship between suicide risk and sexual orientation: results of a population-based study. *American Journal of Public Health*, **88**. 1. sz. 57–60.

Rivers, I. (2000): Social Exclusion, Absenteeism and Sexual Minority Youth. *Support for Learning*, **15**. 1. sz. 13–18.

Roffman, D. M. (2000): A Model for Helping Schools Address Policy Options Regarding Gay and Lesbian Youth. *Journal of Sex Education and Therapy*, **25**. 2–3. sz. 130–136.

Rostosky, S. S., Owen, G. P., Zimmerman, R. S. és Riggle, E. D. B. (2003): Associations among sexual attraction status, school belonging, and alcohol and marijuana use in rural high school students. *Journal of Adolescence*, 26. sz. 741–751.

Russel, S. T., Seif, H. és Truong, N. L. (2001): School outcomes of sexual minority youth in the United States: evidence from a national study. *Journal of Adolescence*, 24. sz. 111–127.

Saewyc, E., Skay, C., Richens, K., Reis, E., Poon, C. és Murphy, A. (2006): Sexual Orientation, Sexual Abuse, and HIV-Risk Behaviors Among Adolescents in the Pacific Northwest. *American Journal of Public Health*, **96**. 6. sz. 1104–1110.

Sándor B. (2002, szerk.): *Már nem tabu. Kézikönyv tanároknak a leszbikusokról, melegekről, biszexuálisokról és transzneműekről.* Labrisz Leszbikus Egyesület, Budapest.

Sándor B. (2003): Előszó. In Jagose, A.: *Bevezetés a queer-elméletbe.* Új Mandátum Kiadó, Budapest. 7–11.

Sedgwick, E. K. (1990): *Epistemology of the Closet.* University of California Press, Berkeley.

Seidman, S. (1993): Identity and Politics in a "Postmodern" Gay Culture: Some Historical and Conceptual Notes. In Warner, M. (szerk.): *Fear of a Queer Planet: Queer Politics and Social Theory*. University of Minnesota Press, Minneapolis. 105–142.

Seidman, S. (1994): Symposium: Queer Theory / Sociology: A Dialogue. *Sociological Theory*, **12**. 2. sz. 166–177.

Sendziuk, P. (2003): *Learning to Trust: Australian Responses to AIDS.*: University of Washington Press, Washington.

Siklósi M. (2005): A homoszexuálisok diszkriminációja társadalompolitikai szemszögből. *Szocháló*. 2008. április 25-i megtekintés, Szocháló. Társadalomtudomány online, http://szochalo.hu/fileadmin/szochalo/Uj_Szochalo/tudomany/homosex_diszkriminacioja.pdf

Simon L. (2008): *A női ésa férfi szexuális másság antropológiai pszichológiája – a neurobiológiától a művészetelméletekig.* Egyéni PhD.-disszertáció. Kézirat. Debreceni Egyetem Bölcsészettudományi Kar.

Solymár I. (2002): Forradalmi lépések – A Melegség és Megismerés című programról. *Fundamentum*, 3–4. sz. 121–124.

Stockdale, M. S. (2005): The sexual harassment of men: Articulating the approach-rejection theory of sexual harassment. In Gruber, J. E. és Morgan, P. (szerk.): *In the company of men: Re-discovering the links between sexual harassment and male domination*.

Takács, J. (2006): *A lélek műtétei*. Új Mandátum Kiadó, Budapest.

Takács J., Mocsonaki L. és Tóth T. P. (2008): *Social Exclusion of Lesbian, Gay, Bisexual and Transgender (LGBT) People in Hungary. Research Report*. Háttér Társaság a Melegekért, Budapest.

Tamás T. (2004. július 17.): Református etikai állásfoglalás a homoszexualitásról. Mondjanak le vágyaik kielégítéséről és gyógyíttassák magukat. *Népszabadság*. 2010. január 25-i megtekintés, Népszabadság Online, http://www.nol.hu/archivum/archiv-141804

Tamás T. (2008, július 14.): A Stonewall lázadás története. *Népszabadság*. 2010. január 25-i megtekintés, Népszabadság Online, http://www.nol.hu/archivum/archiv-158081

Thurlow, C. (2001): Naming the „outsider within": homophobic pejoratives and the verbal abuse of lesbian, gay and bisexual high-school pupils. *Journal of Adolescence*, 24. sz. 25–38.

Warner, M. (1999): Normal and Normaller. Beyond Gay Marriage. *GLQ: A Journal of Lesbian and Gay Studies*, **5**. 2. sz. 119–171.

Wegwood, R. (1999): The Fundamental Argument for Same-Sex Marriage. *The Journal of Political Philosophy*, **7**. 3. sz. 225–242.

Weiler, E. M. (2003): Making School Safe for Sexual Minority Students. *Principal Leadership Magazine*, **4**. 4. sz. 10–13.

Weiler, E. M. (2004): *Legally and morally, what our gay students must be given*. *The Education Digest*, **69**. sz. 38–43.

Williams, T., Connolly, J., Peppler, D. és Craig, W. (2005): Peer Victimization, Social Support, and Psychosocial Adjustment of Sexual Minority Adolescents. *Journal of Youth and Adolescence*, **34**. 5. sz. 471–482.

Wintemute R. (2001): Strasbourg to the Rescue? Same-Sex Partners and Parents Under the European Convention. In Wintemute, R. és Andenæs, M. (szerk..): *Legal Recognition of Same-Sex Partnerships: A Study of National, European and International Law.*: Hart Publishing, Oxford.